

Globalizacija – kas tai?

Pastaruoju metu dažnai kalbama apie globalizaciją. Tuo tarpu, koks šios sąvokos turinys, ne visuomet yra aišku, nes šis terminas vartojamas įvairiuose kontekstuose bei talpinant tiek pozityvius, tiek negatyvius šio reiškinio aspektus.

Pati globalizacija kaip reiškinys gali būti siejama su XX a. antrąja puse, kuomet ėmė augti ir stiprėti tarptautinės organizacijos, ribojančios valstybių suverenitetą, plėstis transnacionalinės korporacijos, didėti ekonominė priklausomybė tarp valstybių (kai ekonominės ar finansinės krizės viename regione paveikia ir kitus regionus), tarptautinių nevyriausybinių veikėjų įtaka tarptautinei sistemai (pavyzdžiui, teroristinės organizacijos), standartų ir normų supanašėjimas daugelyje gyvenimo sferų.

Globalizacijos apibrėžimas

Kaip apibrėžia A. Liekis, globalizacija yra „galimybė matyti ir girdėti visą pasaulį, nuvykti į bet kurią Žemės kampelį, didėjantis darbo našumas ir prieinamumas prie visų tautų kultūros lobių“. Toks globalizacijos apibrėžimas pirmiausia siejamas su padidėjusiu gyventojų mobilumu ir gebėjimu pažinti kitas kultūras ir valstybes dėl šiuolaikinių komunikacinių galimybių. Be to, toks globalizacijos suvokimas akcentuoja globalizaciją kaip teigiamą reiškinį, tačiau, atsižvelgiant į ekonominę, politinę ir informacinę atskirtį tarp išsivysčiusių ir besivystančių taip vadinamojo Trečiojo pasaulio valstybių, toks globalizacijos apibrėžimas nėra pakankamas.

Socialinių santykių suintensyvėjimas, gilėjimas ir greitėjimas kartu siejasi ir su erdvės bei laiko susitraukimu, t.y. su tuo, kad geografinis nuotolis nebetenka savo reikšmės tiek informacijos perteikime, tiek efektyvioje komunikacijoje, tiek įvykiuose. Įvykiai viename pasaulio regione turi tam tikrą įtaką ir kitiems pasaulio regionams dėl padidėjusios tarpusavio priklausomybės. Be to, kad sužinoti, kas įvyko vienoje ar kitoje pasaulio vietoje, nebėra taip sudėtinga. Informacijos perteikimo ir apdorojimo greitis yra išaugęs. Sėdėdamas prie televizoriaus ir žiūrėdamas CNN eilinis amerikietis gali sužinoti apie neramumus Mogadišu, ar kad prieš valandą Italija tapo pasaulio futbolo čempione. Taigi globalizacijos procesui apibūdinti dažnai taikoma pasaulio kaip „globalaus kaimo“ metafora.

Vienas iš globalizacijos fenomeno bruožų yra valstybių suvereniteto mažėjimas tiek dėl jų tarptautinių įsipareigojimų išaugimo, tiek dėl tokių globalių problemų, kaip aplinkosauga ar ginklų neplatimas, kurių valstybės pačios vienos nėra pajėgios išspręsti. Tarptautinės organizacijos riboja valstybių suverenitetą, nes valstybės, tapdamos jų narėmis, prisiima atitinkamus įsipareigojimus, kuriuos privalo vykdyti. Pavyzdžiui, Lotynų Amerikos šalys yra išskolinusios tiek Pasaulio Bankui, tiek Tarptautiniam valiutos fondui (TVF), o šios organizacijos savo ruožtu gali daryti spaudimą šioms šalims, kad jos vykdytų atitinkamą politiką, manipuliudamos išskolinimų sumažinimu ar gražinimo terminais. Europos Sąjunga (ES) didina jos valstybių-narių tarpusavio ekonominę priklausomybę, o tam tikros sritys, pavyzdžiui, muitai trečiosioms šalims, yra reguliuojamos Europos Komisijos.

Globalizacijos suvokimas

Hoffman, norėdamas globalizacijos sąvoką šiek tiek apibendrinti, ją skirsto į tris formas: ekonominę, pasireiškiančią technologine pažanga, prekybos ir tarptautinio verslo integracija, kultūrinę ir politinę.

Literatūroje globalizacijos vertinimas išsiskiria. Vieni autoriai teigia, jog globalizacija yra teigiamas reiškinys, jis atveria uždaras sienas ir suteikia galimybę visuomenėms ar valstybėms pasisemti iš kitų valstybių patirties ir perimti iš jų tai, kas geriausia. Kai kurių autorių nuomone, ir pati valstybė nebetenka turėtos savo reikšmės reguliuojant ekonominį ir socialinį visuomenių gyvenimą. K. Ohmae mano, jog nacionalinės valstybės prarado savo reikšmę ir pačios nunyks globalizacijos amžiuje. Anot jo, pasikeitė keturios „I“ – investavimas (*investment*), kuris jau nebeprisiklauso nuo geografijos; pramonė (*industry*), kurios judėjimas bei kitimas mažiau priklauso nuo valstybių; informacinės technologijos (*information technology*), kurios padarė įmanomu kompanijos veikimą visame pasaulyje sunaudojant mažiau resursų; vartotojai (*individual consumers*), kuriems nebe taip svarbu, kur pagamintas produktas – svarbiau, kad jis būtų kokybiškas. Šios keturios priežastys sumenkina nacionalinės valstybės kaip tarpininkės vaidmenį ir reikalingumą.

Kai kurie autoriai skeptiškai vertina globalizaciją, teigdami, jog šio fenomeno įtaka ir reikšmė yra dažnai pervertinama. Vienas iš tokių – P. Hirst – mano, kad globalizacija tėra mitas, nes pasaulinė ekonomika vis dar yra per daug priklausoma nuo nacionalinių, socialinių ir politinių institucijų, o transnacionalinėms korporacijoms naudingas nacionalinių vyriausybių buvimas. Tik kelios korporacijos gali būti vadinamos transnacionalinėmis (tokios kaip „Shell“ ar „Nestle“). B. Axford akcentuoja regionalizmo tendencijas ir teigia, jog pasaulį sudarys keletas regioninių blokų, kuriuose valstybės bus tarpiai tarpusavyje susijusios. Šiuo metu aiškiai pastebimos bent jau ekonominio regionalizmo tendencijos, nes formuojamos įvairios regioninės organizacijos, kurių pagalba valstybės siekia efektyviau spręsti regiono problemas.

Trečioji grupė autorių teigia, jog globalizacija yra reiškinys, neturintis precedento, kuris yra dinamiškas ir atviras procesas. Z. Bauman teigia, jog valstybės nyksta, o jas ardančios jėgos yra transnacionalinės. Be to, jis pastebi: mes nesame pajėgūs pakreipti įvykių, mes tik galime stebėti, kaip ribos, institucijos keičiasi ir juda nenuspėjamu keliu. Tai procesas, kuris paliktas savieigai ir jo kontroliuoti iš esmės valstybės negali. Globalizacija pasireiškia ir veikia visas žmogaus gyvenimo sritis: ekonomiką, politiką, socialines struktūras ir netgi žmonių laiko ir erdvės suvokimą. Ji ne tik jungia, bet ir išskiria, t.y. ryškėja skirtumai tarp turtingųjų ir neturtingųjų valstybių.

Ekonominė atskirtis – negatyvioji globalizacijos pusė

Dėl laisvosios prekybos taisyklių plitimo ir daugiausia dėl laisvo kapitalo bei finansų judėjimo šalių vidaus ekonomika vis labiau išlaisvinama iš politinės kontrolės. Valstybės neturi daug galimybių manevruoti ar paveikti, kontroliuojant šalies ekonominį gyvenimą. Ekonomikos atskyrimas nuo politikos ir tai, kad politika negali reguliuoti ekonomikos ir į ją kištis, atėmė iš politikos veiksmingo veikimo galią – šitai pranašauja daug didesnius pokyčius, ne vien socialinės galios perskirstymą. Anot Bauman, viena svarbiausių pasekmių, kurią sukelia globalinė judėjimo laisvė, yra ta, kad darosi vis sunkiau, o gal jau apskritai neįmanoma, tai socialines problemas paversti efektyviais kolektyviniais veiksmais.

Bauman išskiria pasaulinio masto persisluoksniavimo procesą, kuriam vykstant susidaro nauja pasaulinė socialinė kultūrinė hierarchija. Iš esmės jis kalba apie didėjančią ekonominę atskirtį tarp išsivysčiusių ir besivystančių pasaulio valstybių: apie 80 proc. pasaulio gyventojų gyvena valstybėse, kurių BNP sudaro apie 15-20 proc. viso pasaulio BNP. Rinkos liberalizacijos programos besivystančiose valstybėse sukelia priešingus rezultatus, t.y. didelis nedarbas, valstybės nėra pajėgios užtikrinti efektyvios socialinės apsaugos ir pan. Be to, dėl pigios darbo jėgos Vakarų investuotojai linkę steigti savo firmų filialus ir pan., tačiau valstybės nėra apsaugotos nuo tarptautinio kapitalo srautų nepastovumo ir, pasikeitus sąlygoms, kompanijos greitai savo investicijas gali perkelti į kitą valstybę.

Teoriškai dėl globalizacijos poveikio ekonomikai turėtų nykti skirtumai tarp pragyvenimo lygio skirtingose valstybėse. Tai būtų galima pasiekti tik tuo atveju, jei skurdžiosios valstybės vystytųsi greičiau nei turtingosios tarptautinėje rinkoje. Visgi apie 4/5 eksporto besivystančiose valstybėse sudaro neapdirbtos žaliavos, tačiau realiai jau pagamintų produktų poreikio augimas yra didesnis nei žaliavų poreikio didėjimas.

Taip pat ir naujosios technologijos, komunikacijų tinklas naudojami selektyviai, nes ne visos technologijos yra prieinamos besivystančioms valstybėms. Pavyzdžiui, kai kurios Afrikos šalys, turinčios svarbių ekonominių šaltinių, yra ekonomiškai neišsivysčiusios, jų administracinis personalas nepatyręs, blogai parengtas, susiduria su savo galimybių trūkumais, kurie lemia informacijos trūkumą, riboja jos įgijimo galimybes.

Kultūrinis suvienodėjimas – ar jis vyksta?

Globalizacija kartu siejama ir su kultūra, t.y. su gyvenimo būdo, požiūrių, vartojimo ir pan. supanašėjimu tarp pasaulio gyventojų. Kartais globalizacijos kritikai ją sieja su vesternizacija ar amerikanizacija, t.y. su Vakarietišku vertybių, tokių kaip demokratija, laisvoji rinka ir pan. bei apskritai gyvenimo būdo plėtra. Mados, vartojimo ypatumai, reklamos ženklai ir populiarioji kultūra, iš tiesų, peržengia sienas, tačiau, kalbant apie mentalinę, dvasinę kultūrą, visgi sunku kalbėti apie suvienodėjimą.

Globalizacija veikia žmonių kasdienę praktiką, pavyzdžiui, vartojamų prekių pasirinkimo supanašėjimą, bet kultūriniai skirtumai, apimantys tiek pasaulėžiūrą, tiek įsitikinimus, tiek atitinkamas tradicijas, anaipol neišnyko. Kai kurių valstybių, visuomenių priešišumą JAV ar apskritai Vakarų valstybėms galima suvokti kaip priešinimąsi vesternizacijai arba amerikanizacijai, siekiant išlaikyti savo kultūrinį išskirtinumą bei tapatumą. Netgi Vakarų Europos valstybėse stiprėja kraštutinės dešinės partijos, pasižyminčios nacionalistine retorika ir griežtais pasisakymais imigrantų klausimais.

Visgi klausimas, kiek globalizacija gali peržengti valstybių sienas, nes dar egzistuoja pakankamai uždaros visuomenės, kurios priimdamos naujas technologijas ir komunikacines priemones sunkiai pasiduoda kultūriniam supanašėjimui ar/ir liberalizacijai. Be to, nereikia pervertinti ir valstybių vykdomos ekonominės liberalizacijos, kadangi valstybės, susidūrusios su negatyviomis tokios politikos pasekmėmis, gali imtis griežtesnės ekonominės politikos.

Globalizacijos suvokimas skiriasi, kadangi tai yra kompleksinis reiškinys, persismelkiantis į daugelį žmogaus gyvenimo sričių. Kai kuriose srityse jos poveikis gali būti ribotai veikiamas valstybių vyriausybių, pavyzdžiui, tarptautinio kapitalo srautai.

Straipsnį paruošė **Tomas Ubartas**

Informacijos šaltinis – Geopolitinių Studijų Centras (www.geopolitika.lt)

Straipsnio autorė - Kristina Puleikytė

Tiksli nuoroda – <http://geopolitika.lt/?artc=280>